

KİTABXANAŞÜNASLIQ VƏ İNFORMASIYA ELMLƏRİ: TARİXİ ƏNƏNƏLƏR VƏ MÜASİRLİK

Eldəniz Məmmədov

*BDU, Kitabxanaşünaslıq kafedrasının müəllimi,
tarix üzrə fəlsəfə doktoru*

«Kitabxanaşünaslıq və informasiya elmləri» anlayışı kitabxanaşünaslıq elmi ilə informasiya elminin vəhdətindən irəli gələn bir istilahdır. Kitabxanaşünaslıq - cəmiyyətdə kitabxanaçılıq prosesinin inkişaf qanunauyğunluqlarını, xassələrini, xarakterini, strukturunu və çap əsərlərindən ictimai istifadənin təşkili problemlərini tədqiq edib öyrənən humanitar elmdir. Kitabxanaşünaslığa nisbətən informasiya elmi gənc elm sahəsidir. İstilahın «kitabxanaşünaslıq və informasiya elmləri» adlandırılması XX əsrin ortalarından sonra Avropada, o cümlədən Amerika Birləşmiş Ştatlarında ali kitabxanaçılıq məktəblərinin yeni ad altında formalaşdırılması ilə əlaqələndirilir. Belə ki, XX əsrin 60-cı illərindən başlayaraq ali təhsilli kitabxanaçı kadrlar yetişdirən universitet fakültələri, kolleclər, kitabxanaçılıq məktəbləri «İnformasiya elmi» (ing. Information Science) və yaxud «Kitabxanaşünaslıq və informasiya elmləri» (ing. Library and Information Scences) kimi yeni adlar altında fəaliyyətə başladılar. Buna səbəb gənc elm sahəsi kimi formalaşmaqda olan «İnformasiya elmi»nə günü-gündən artan maraq, bəslənən rəğbət və sürətli inkişafına göstərilən ictimai diqqət idi.

«İnformasiya elmi» termininin formalaşması 1955-ci ilə təsadüf edir. Bu terminin formalaşmasına təkan verən əsas səbəb isə amerikalı riyaziyyatçı alim Klod Elvud Şennon (ing. Claude Elwood Shannon, 1916-2001) tərəfindən «informasiya nəzəriyyəsi»nin (1948) yaradılması göstərilir.

Beləliklə, 1955-ci ildə Polşa əsilli İngilis kitabxanaçısı Ceyson Faradeyn (1906–1989) özünün «İnformasiya mütəxəssisinin peşəkar təhsili» haqqında elmi məqaləsində «informasiya elmi» terminini istifadə etmiş, həmçinin bu məqalədə o, «sənədsünas» (ing. Documentalist) istilahının sinonimi kimi «informasiya mütəxəssisi» (ing. Information Scientist) terminini istifadə etmişdir.

«İnformasiya» termini «informatio» sözündən yaranmışdır. Latin dilində «informatio» - bir nəsnənin izahı, təqdimatı, konsepsiyası deməkdir. Ensiklopedik mənbələrdə «informasiya» istilahının 14-cü əsrdə İngiltərədə «araşdırma, təhsil və ya təlimdən əldə edilən biliklər» mənasında istifadə olunduğuna dair məlumatlar qeyd olunmuşdur. Geniş yayılmasına baxmayaraq, «informasiya» anlayışı elmdə ön mübahisəli mövzulardan

biri olaraq qalır. Elmi əsərlərdə bəzi müəlliflər «informasiya» anlayışından informatika elminin sinonimi kimi də istifadə edirlər. Bu, 1960-cı illərin ortalarında Aleksandr İvanoviç Mixaylov (1905-1988), Arkadiy İvanoviç Çorniy (1929-2013) və Ruçero Sergeyeviç Gilyarevskiy (1929) kimi Sovet müəllifləri tərəfindən hazırlanmış konsepsiya ilə əlaqəli olduqda xüsusilə doğrudur. Bu alimlər, xüsusən Aleksandr İvanoviç Mixaylov informatikanı «elmi informasiyanı» tədqiq edib öyrənən elm kimi nəzərdən keçirirdi.

Qeyd etmək lazımdır ki, məşhur Belçika alimi Paul Otlet (fr. Paul Marie Ghislain Otlet, 1868-1944) özünün «Sənədləşdirmə risalesi»ndə («Traite de documentation», 1934) ilk dəfə olaraq «informatika» istilahını elmi dövriyyəyə daxil etmişdir.

İnformasiya elminin predmeti təqdimat formasından asılı olmayaraq istənilən məlumat və yaxud informasiyadır. Ümumiyyətlə, «informasiya» termini 1957-ci ildən Almaniyada, 1962-ci ildən Fransa və ABŞ-da geniş yayılmağa başlamışdır. Hətta 1964-cü ildə isə ABŞ-ın Pitsburq Universitetində «İnformasiya elmi» (ing. Information Science) adlanan ali təhsilli kitabxanaçı mütəxəssislər yetişdirəcək fakültə formalaşdırılmışdır.

Elmi ədəbiyyatlarda qeyd olunur ki, informasiya - müəyyən predmet və ya gerçəklik haqqında olan tam fikirdir, məlumatdır. İnformasiya elmi isə informasiyanın təhlili, toplanması, təsnifatı, manipulyasiyası, saxlanması, axtarılması, hərəkəti, yayılması və mühafizəsi ilə əlaqədar fənlərə aiddir. Bu gün informasiya elmi, əsasən, onlayn verilənlər bazasının texniki və nəzəri əsaslarını, sosial təsirlərini, dövlət, sənaye, təhsil və internet məkanında geniş yayılmış verilənlər bazasının istifadəsi məsələlərini öyrənir.

Verilən - bazaya daxil ediləcək informasiya elementidir. Verilənlərin informasiyaya çevrilməsi üçün insanın onları anlaması, dərk etməsi lazımdır. Əgər məlumatı alan insan onun yazıldığı dili bilirsə, o həmin məlumatın mənasını anlaya, yəni informasiya ala bilər.

Müxtəlif intensivliyə malik olan siqnallar fərqli informasiyalar daşıyır. Bu tip informasiyanı analoq informasiya adlandırırlar. Yəni biz təbiətdə heç bir vaxt iki eyni rəngli yarpaq və ya iki eyni formalı bulud görə bilmərik. İnformasiyanın təsnifatı məsələsinə toxunulduqda isə, qeyd etməliyik ki, informasiya müxtəlif meyarlara (kriteriyalara) görə növlərə ayrıla bilər. Bu meyarlar: idrak, təqdimat, təyinat, əhəmiyyət, doğruluq və sairədir.

İdrak meyarına əsaslanan informasiya növlərinə vizual, səs, toxunma, qoxu və dad reseptorları vasitəsi qəbul edilən məlumatlar aid edilir. Təqdimat meyarına görə mətn, rəqəmsal, qrafik, səs, radio, elektron və video formatda ötürülən informasiya növləri mövcuddur.

Təyinat meyarına əsaslanan informasiyalar kütləvi, xüsusi, məxfi və şəxsi növlərə bölünür. Əhəmiyyət meyarına görə xarici aləmdən alınmış məzmun aktual, etibarlı, anlaşılın, tam və dəyərli informasiya növlərinə bölünür. Doğruluq meyarına əsaslanan informasiyalar həqiqi (doğru) və yalan (saxta) növlərə bölünür.

Bu sadalananlardan savayı, informasiya formalaşmasına, ötürülməsinə, ifadə forması və vasitələrinə, istifadəsinə və sairə əlamətlərinə görə müxtəlif cür qruplaşdırıla bilər.